

IZKUŠNJE SLOVENIJE NA POTI V EVROATLANTSKE POVEZAVE: ZGLEDI, KI NAJ JIM ČRNA GORA SLEDI, IN NAPAKE, KI NAJ JIH NE PONOVI

Dr. Boštjan Udovič, Docent, Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani
Dr. Gordana Đurović, Redna profesorica, Ekonomska fakulteta, Univerza v Črni gori
JEL: P160, P200, P350
UDK: 330.34

Povzetek

Članek obravnava razvoj nacionalnih ekonomij Slovenije in Črne gore ter njune podobnosti in razlike. Njegov namen je predvsem osvetliti prehojeno pot obeh držav in ugotoviti, ali je lahko Slovenija dober zgled za pot Črne gore oziroma katerih napak, ki jih je storila Slovenija med svojim vstopanjem v evroatlantske povezave, naj Črna gora ne ponovi. Glavna ugotovitev članka je, da morata državi, ki imata kot majhni državi v mednarodnih ekonomskih odnosih podobne interese, čim bolj sodelovati na gospodarskem in političnem področju. Slovenija ima v zadnjih 25 letih veliko izkušenj s politično in ekonomsko tranzicijo, prav tako s prilagajanjem zahtevam evroatlantskih povezav. Črna gora, ki je dejavna v postopkih vstopanja v evroatlantske povezave, se lahko uči na slovenskih izkušnjah tako, da ne ponavlja napak, ki jih je v predpristopnem procesu storila Slovenija.

Ključne besede: tranzicija, Slovenija, Črna gora, gospodarska kriza

Abstract

This article presents the development of the national economies of Slovenia and Montenegro as well as the similarities and differences between both. The purpose of this article is to highlight the developments in both countries and to determine whether Slovenia can serve as a good example for Montenegro with regard to Euro-Atlantic integration. The main finding of the article is that the two countries should collaborate in the economic and political sphere because they have similar interests. Slovenia, which has had a great deal of experience in political and economic transition over the last 25 years, is also well versed in adapting to the requirements of Euro-Atlantic integration. This can serve as a productive platform for Montenegro in order to avoid the pitfalls encountered by Slovenia during its accession process.

Key words: transition, Slovenia, Montenegro, economic crisis

1. Uvod

Slovenija in Črna gora sta si v zadnjem stoletju delili velik del zgodovine. Obe sta postali leta 1918 del iste države, nato se je to stanje obnovilo leta 1945 in je trajalo vse do leta 1991. Poleg dela skupne politične zgodovine sta imeli državi tudi veliko skupnih ekonomskih značilnosti, predvsem po letu 1945, ko sta si obe delili socialistični družbeno-ekonomski sistem. Po letu 1991 pa sta se njuni poti razšli. Slovenija je 25. junija 1991 razglasila svojo neodvisnost in začela hoditi po lastni političnoekonomski poti, Črna gora pa se je najprej pridružila Zvezni republiki Jugoslaviji, nato Skupnosti Srbije in Črne gore, neodvisnost pa je razglasila šele leta 2006. V tem času sta državi oblikovali različna političnoekonomska sistema in sta zato danes tudi na različnih stopnjah ekonomskega in mednarodnopolitičnega razvoja. Slovenija je članica

evroatlantskih povezav, Črna gora si prizadeva vanje vstopiti. Slovenija je večinoma opravila s svojo ekonomsko in politično tranzicijo, Črna gora je še država v tranziciji. Na podlagi vsega naštetega se v članku sprašujemo, kaj naj se in česa naj se Črna gora ne »nauči« iz izkušenj Slovenije in njenega tranzicijskega procesa. Pri tem se osredotočamo predvsem na vprašanja o dvigu gospodarske konkurenčnosti države in tudi na vprašanja v zvezi s političnoekonomskimi razmerami v državi – od sposobnosti države, da pritegne tuje neposredne investicije, jih zadrži in oplaja, do primernosti države, da ustvari stabilen politični sistem, ki bo deloval konstruktivno pri gradnji ekonomske in politične stabilnosti, predvsem pa bo skrbel za dvigovanje ugleda v mednarodnih (ekonomskih) odnosih. Seveda v celoten postopek vnesemo tudi spremenljivko evroatlantskih povezav in njihov prispevek k izvajanju in udejanjanju ekonomske in politične tranzicije v obeh državah.

Članek je zastavljen kot pregled dosedanjega razvoja obeh držav na političnoekonomskem področju, predvsem poudarja ključna vprašanja (ne)uspešne ekonomske tranzicije v Sloveniji in kaj se iz tega lahko nauči Črna gora. Pri tem želi prikazati tudi glavne obrise procesa približevanja Slovenije Evropski uniji in ugotoviti, ali je Evropska unija garant za (ne)uspešno tranzicijo ali pa gre politiko približevanja jemati bolj kot možnost za pospešitev lastne tranzicije in ne kot *conditio sine qua non*.

V članku bo uporabljena kombinacija opisne, zgodovinsko-kritične ter primerjalne metodologije, ki bo temeljila na primarnih in sekundarnih virih o Sloveniji in Črni gori. Okvir za raziskovanje je raziskovalno vprašanje, ali lahko Slovenija in Črna gora s sodelovanjem na gospodarskem in političnem področju pospešita svojo gospodarsko aktivnost, konkurenčnost in proces tranzicije. To široko raziskovalno vprašanje lahko razdelimo na štiri dodatna podvprašanja, na katera prispevek odgovarja. Prvič, kateri dejavniki omejujejo proces političnoekonomske tranzicije (v obeh državah). Drugič, katere dobre prakse lahko Slovenija prenese na Črno goro. Tretjič, katera oblika sodelovanja na gospodarskem področju (izvoz, tuje neposredne investicije – TNI, druge oblike) bi dala najhitrejše in najbolj optimalne rezultate pri sodelovanju med državama. In končno, kakšna je vloga državnih institucij, tudi gospodarske diplomacije, da poveča sodelovanje med državama in okrepi njuno konkurenčnost v mednarodni skupnosti.

Članek je razdeljen na tri dele. V prvem obravnavamo osnovna izhodišča za razpravo o procesu političnoekonomske tranzicije v obeh državah. Drugi del je namenjen predvsem prikazu gospodarskega razvoja Slovenije in Črne gore, v tretjem delu pa navajamo ključne ugotovitve in razpravljamo o tem, česa bi se morali tako v Sloveniji kot v Črni gori naučiti iz slovenskih izkušenj v tranzicijskem procesu. Članek sklenemo s ključnimi ugotovitvami in napotujemo na možnosti raziskovanja v prihodnje.

2. Slovenija in Črna gora v procesu političnoekonomske tranzicije: teoretični okvir

Slovenija in Črna gora sta leta 1918 skupaj vstopili v Kraljevino Jugoslavijo, ki je za naslednjih skoraj 30 let postala njun okvir delovanja. Zaradi skupnega državnega okvira sta se začeli državi bolj spoznavati in tudi dejavnejše medsebojno sodelovati. Po letu 1945 se je dinamika njunega sodelovanja še povečevala predvsem zaradi enakih političnih in gospodarskih okvirov. Ne glede na to, da sta bili obe državi majhni državi, s podobnim geografskim reliefom, pa se je prav znotraj t. i. druge Jugoslavije ekonomska slika obeh držav začela naglo razdvajati. Slovenija je – že zaradi

višje vstopne razvitosti – s svojim razvojem relativno hitela, medtem ko je imela Črna gora tako nizko stopnjo razvitosti, hkrati pa je bila tudi geografsko izjemno asimetrično razvita, da Slovenije ni mogla in ni uspela dohajati. Če je Slovenija ves čas težila po zahodnem, kapitalističnem načinu proizvodnje in je po liberalizaciji leta 1967 svojo internacionalizacijo tudi pospešila, se je Črna gora usmerjala predvsem na trge drugih republik nekdanje Jugoslavije. Prav zato sta jo razpad Jugoslavije in vojna na Hrvaškem ter v Bosni in Hercegovini še toliko bolj prizadela.

Politične turbulence sredi 80. let so povzročile, da se je Slovenija odločila končati jugoslovansko izkušnjo in stopiti na samostojno pot. Črna gora je na drugi strani še skoraj petnajst let svojo pot nadaljevala v okviru jugoslovanske zveze. Tu lahko beležimo drugi gospodarski prelom med državama. Medtem ko je Slovenija po letu 1991 opustila dirigistično vodeno ekonomsko politiko in se usmerila v tržno gospodarstvo, je Črna gora vse do leta 2001 ohranjala neko zmes dirigistično-intervencionističnega gospodarstva s tržnimi elementi. Druga razlika, ki se je med državama vzpostavila po letu 1991, pa je, da je imela Slovenija prost dostop do svetovnih trgov, medtem ko je bila Črna gora kar nekaj let pod vplivom gospodarskih sankcij, ki so bile zoper Zvezno republiko Jugoslavijo (katere del je bila) vpeljane zaradi njene vloge v vojni na Hrvaškem ter v Bosni in Hercegovini.

Da bi lahko razpravljali o tem, kaj sploh je politično-ekonomska tranzicija, jo moramo najprej definirati. Vojnič (1994: 5–6) ugotavlja, da zajema termin tranzicija dogajanja in procese, ki vodijo k pluralizaciji in demokratizaciji v neki državi. Bolj ekonomsko definicijo tranzicije podaja Hoen, ki proces tranzicije pojasni kot fazo, v kateri prehaja centralnoplansko gospodarstvo v tržno (Hoen, 1998: 1). Podobno definicijo poda tudi EBRD, pri čemer vprašanje tranzicije (in njene (ne) uspešnosti) širi na tri področja – politična tranzicija, ekonomska tranzicija in človekova dimenzija tranzicije (EBRD Transition Report, 2000: 3). Ti dve definiciji gotovo nista edini pravilni, saj jih je vsaj toliko, kolikor je avtorjev, je pa dejstvo, da vse definicije večinoma zajemajo tri ključna področja: politiko, gospodarstvo in institucionalno kulturo (Kunčič, 2013). V tem okviru je morda najzanimivejša Lorenčičeva¹ definicija tranzicije, ki poudarja naslednje značilnosti:

[Tranzicija je]

- obdobje prehoda iz socialističnega v kapitalistični sistem,
- prehod iz centralnoplanskega sistema v socialno-tržni sistem,
- v slovenskem primeru je šlo za prehod iz plansko-tržnega v socialno-tržni sistem,
- prehod iz regionalnega v nacionalno gospodarstvo,
- prehod iz industrijskega v storitveno gospodarstvo.

¹ Prim. <http://www.sistory.si/hta/tranzicija/index-vpni.php?d=tranzicija-%28pojma%29.html> (23. 8. 2015).

Tabela 1: Slovenija in Črna gora (1991) in (2014)

	1991		2014	
	Slovenija	Črna gora	Slovenija	Črna gora
Površina	20.273 km ²	13.812 km ²	20.273 km ²	13.812 km ²
Št. prebivalcev	1.965.986	616.327	2.071.997	621,383
BDP na prebivalca/indeks (2014 PPS)	20,46	7,06	83	39
Stopnja inflacije	117 %	117 %	0,2 %	-0,5 %
Stopnja brezposelnosti	8,2 %	27,5 %	9,7 %	15,1 %
Stopnja rasti BDP	-8,9 %	-10,8 %	2,6 %	1,5 %

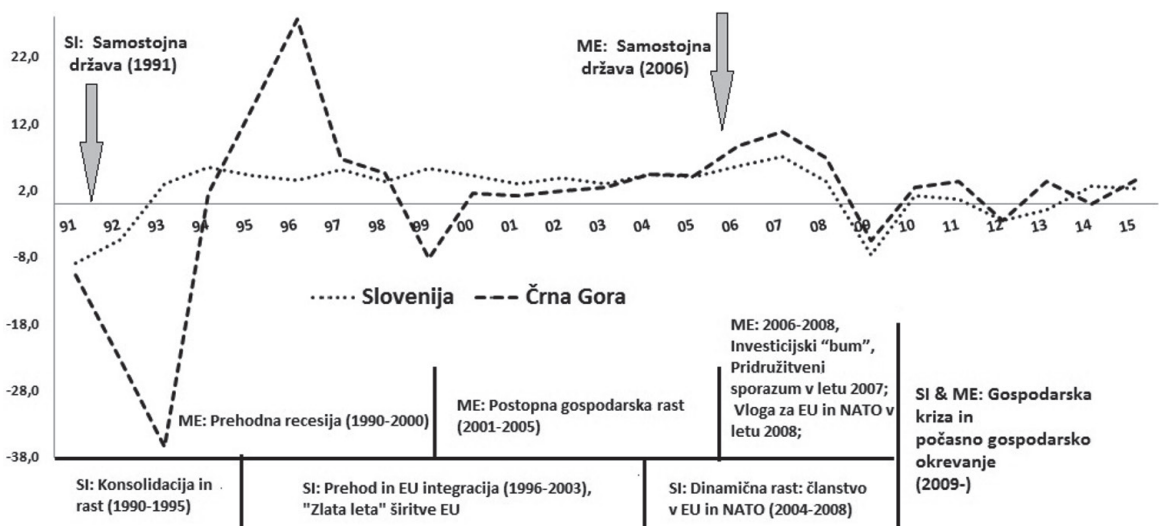
Viri: Spletna stran Cia factbook (2014); spletna stran UN statistics (2014); spletna stran systory (2015), spletna stran SURS (2015) in spletna stran EUROSTAT (2015).

Vse naštetje značilnosti povezujejo pot tranzicije obeh držav. Seveda pa to niso edine skupne značilnosti, ki jih imata državi. Na podlagi podatkov v Tabeli 1 in zgodovinske izkušnje lahko ugotovimo še druge značilnosti, ki ju določajo neposredno in s tem tudi določajo njun proces ekonomske in politične tranzicije. Prva je, da sta Slovenija in Črna gora ozemeljsko majhni državi, z nizko stopnjo gospodarske aktivnosti in ekonomske produktivnosti. Druga značilnost obeh držav je, da gre za ekonomsko različni državi. Medtem ko imata Slovenija in Črna gora podobno razvit terciarni sektor, pa se razlikujeta v stopnji primarnega sektorja. V Črni gori namreč primarni sektor znaša skoraj 10 %, v Sloveniji je delež primarnega sektorja 2 %.² Sočasno pa se Črna gora tudi zaradi neproduktivnosti spoprijema s pomanjkanjem konkurenčne, izvozno usmerjene industrije (t. i. problem reindustrializacije). Tretjič, Slovenija in Črna gora sta kot majhni državi odprti

gospodarstvu, kar pomeni, da sta izjemno dojemljivi za zunanje šoke. Taki sta tudi še bolj soodvisni od dogajanj v mednarodni skupnosti. In končno, Slovenija in Črna gora sta usmerjeni na Jadransko morje in bi zato lahko svojo geografsko lego bolje izkoriščali za potrebe gospodarstva. Če k temu dodamo še vprašanje sorodne kulture in povezanosti v zadnjem stoletju, se lahko vprašamo, kako bi lahko Slovenija in Črna gora morda vzpostavili nekatere skupne projekte tudi zato, ker ima Slovenija kar nekaj izkušenj s pristopnimi pogajanjmi z Evropsko unijo, ki bi lahko Črni gori koristile v pogajalskem procesu.

Zgodovinske izkušnje obeh držav v okviru političnoekonomske tranzicije smo prikazali na Sliki 1, ki bo tudi podlaga za oblikovanje razprave o razvoju Slovenije in Črne gore v zadnjih petindvajsetih letih.

Slika 1: Tranzicijske faze Slovenije in Črne gore v obdobju 1991–2015

Vir: Lasten prikaz na podlagi podatkov UN statistics ter statističnih uradov Slovenije in Črne gore.

² Prim. <http://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS/countries> (23. 8. 2015).

3. Slovenija 1991–2015: od postopne tranzicije do izgubljenega desetletja

Slovenija je na svoji tranzicijski poti naletela na kar nekaj preprek, ki se jim je morala ogniti. Prva je bila vprašanje mednarodnega priznanja in poslovanja novonastale države z drugimi državami. Ker so Evropske skupnosti priznale Slovenijo kot mednarodni subjekt šele januarja 1992, je bilo prav leto 1992 prva točka okrevanja slovenskega gospodarstva. Ne glede na to, da so bili z mednarodnim priznanjem postavljeni pogoji za gospodarsko tranzicijo Slovenije, pa se je kalvarija doma šele začela. Odločitve o tem, ali naj Slovenija na pot tranzicije stopi s t. i. gradualističnim/postopnim modelom ali pa naj raje izbere šok terapijo, niso bile preproste. Tudi zato ne, ker so strokovnjaki mednarodnih institucij na podlagi izhodišč washingtonskega konsenza predlagali šok terapijo, in sicer z utemeljitvijo, da bi bila ta učinkovitejša, medtem ko je domača ekonomska stroka v večini bolj stavila na postopno tranzicijo, zato da v družbo ne bi vnesli nepotrebnih pretresov. Odločeno je bilo, da bo Slovenija izvajala postopno tranzicijo na ekonomskem področju, kar je pomenilo počasno odpiranje v svet in tudi počasen postopek privatizacije. K temu so gotovo pripomogli tudi nekateri gospodarski pretresi, ki smo jim bili priča v začetku tranzicije, predvsem propad nekaterih socialističnih velikanov, ki so za seboj pustili veliko število brezposelnih in veliko ekonomsko opustošenje v mestih, v katerih so poprej delovali.

Politična in ekonomska tranzicija je potekala počasi. Slovenija je postajala v mednarodni skupnosti vse bolj prepoznavna, jasno je izražala svoj cilj, da se včlani v Evropsko unijo in Nato. A tu je naletela na prve ovire – najprej se je zapletla v spor z Italijo, ki je želela ponovno odpreti vprašanje meje in drugih zadev, ki so jih že reševali Osimski sporazumi, nato pa je izpadla tudi iz tekme za prvo širitev zveze Nato leta 1999. Kljub vsemu je Slovenija v tem prvem obdobju, ki ga lahko imenujemo obdobje konsolidacije in (zmerne) rasti, uspela stabilizirati svoje gospodarstvo, doseči ključne zunanjepolitične cilje, se včlaniti v Svetovno trgovinsko organizacijo ter začeti pogajanja za včlanitev v Evropsko unijo. S tem dogodkom se je začelo drugo obdobje slovenske političnoekonomske tranzicije, ki ga v shemi označujemo kot obdobje tranzicijske integracije.

Obdobje 1996–2003 je bilo za Slovenijo izjemno pomembno. Prvič zato, ker je globalna mednarodna ureditev omogočila rast tudi slovenskega BDP-ja, sočasno je k temu prispevalo tudi prilagajanje Slovenije pravilom in delovanju evropskega trga, drugič pa zato, ker se je Slovenija v tem obdobju dokončno stabilizirala in se je zdelo, da bo ekonomska tranzicija uspešna. Največje težave so bile odpravljene, a dela ni zmanjkalo. V drugi polovici tega obdobja se je gospodarstvo okrepilo tudi zato, ker so se umirile razmere na Balkanu,

kjer so imela slovenska podjetja še vedno pomemben ekonomski položaj in ugled. Odprava sankcij zoper Srbijo in Črno goro je simbolično in *de facto* dala ponoven zagon slovenskim podjetjem, ki so se začela pospešeno udeleževati na trgih držav Zahodnega Balkana. Vse to, in tudi odpiranje novih trgov, je pripomoglo k visokemu udeleževanju slovenskih podjetij. A že po letu 2000 se je pokazalo, da slovensko gospodarstvo v konkurenčnosti relativno zaostaja za drugimi gospodarstvi, zato je država skušala reševati »nekonkurenčnost« na različne načine. Eden od teh je bila tudi deprecijacija tolarja, ki je vodila do ugodnejše pozicije na mednarodnih trgih, sočasno pa je v domačem okolju ustvarjala inflacijske pritiske. V letu 2002 je tako v domači javnosti vzniknila razprava, kdo je kriv za »visoko« inflacijo – zgodba se je odvijala med Ministrstvom za gospodarstvo in Banko Slovenije, ki sta oba zavračala krivdo, hkrati pa jo valila drug na drugega. Zadeva se je začasno pomirila v naslednjih mesecih, a že takrat bi lahko zaznali, da je bilo to čezmerno povečanje inflacije alarmni zvonec, da nekaj s konkurenčnostjo slovenskega gospodarstva ni v najlepšem redu.

Leto 2004 je bilo za Slovenijo prelomno v vseh pogledih. Marca je postala članica zveze Nato, maja članica Evropske unije, junija je vstopila v mehanizem ERM2, ki je razumljen kot čakalnica za uvedbo evra. Jeseni istega leta so bile v Sloveniji redne volitve, na katerih je prvič po letu 1990 zmagala t. i. »desnosredinska« koalicija, ki je tudi sestavila vlado. Z ekonomskega vidika je bila ta vlada malce drugačna od prejšnjih, in sicer predvsem v tem, da je vodila manj keynesiansko ekonomsko politiko, kot so to počele prejšnje vlade, deloma zato, ker ji tega ni bilo treba, deloma pa zato, ker je liberalizacijo gospodarstva razumela kot predpogoj za uspešno spopadanje z gospodarsko tranzicijo. V tem obdobju sta se zgodili dve pomembni zadevi, ki sta drastično zaznamovali obdobje po letu 2008. Slovenija je ves čas od vstopa v ERM2 skrbno pazila na inflacijo, da ne bi prerasla meja, določenih z maastrichtskimi kriteriji, kar je včasih vodilo tudi do dejanj, ki so dolgoročno zaznamovala sliko po letu 2008 (na primer »radikalnih« znižanj trošarin na gorivo). Na drugi strani pa je ravno v tem času Slovenija beležila najvišjo gospodarsko rast po osamosvojitvi (v povprečju več kot 5 % na leto), kar gre pripisati predvsem temu, da je bilo svetovno tržišče stabilno in odprto ter je bila Slovenija kot njegov del deležna tudi učinkov razlitja svetovne gospodarske konjunktore.

Aktualno gospodarsko krizo je Slovenija pričakala čisto nepripravljena. Še ob njenih začetkih, v prvi polovici leta 2008, ko je Slovenija predsedovala Svetu Evropske unije, se je zdelo, da bo kriza, če sploh bo, Slovenijo le oplazila. A ni bilo tako. Že leto pozneje je Slovenija prvič v svoji zgodovini zabeležila radikalen upad svojega BDP. Zlato obdobje dinamične gospodarske rasti je bilo končano. Začela se je trnova pot izvijanja iz gospodarske krize.

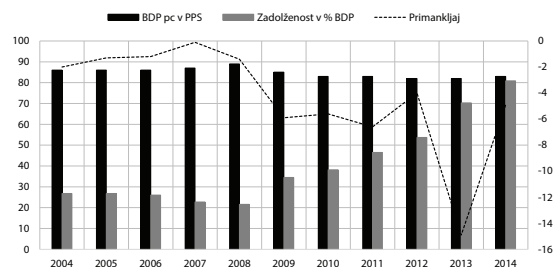
Drastičnemu padcu BDP sta sledili leti gospodarske stagnacije, pri čemer gre rast BDP v tem kontekstu pripisati predvsem državni potrošnji, ki je nebrzdano rasla. Slovenija je ponoven padec BDP zabeležila v letih 2012 in 2013, ko je vse kazalo, da vlada ne bo uspela vzpostaviti stabilnih makroekonomskih razmer. Lahko bi rekli, da so bila leta od 2009 do 2013 za Slovenijo šok s treh vidikov. Prvič zato, ker se Slovenija od osamosvojitve naprej nikoli ni zares soočila z radikalnim padcem BDP-ja in torej ne vlada ne posamezniki niso vedeli, kako se odzvati. Drugič zato, ker je gospodarska nestabilnost vodila do politične nestabilnosti. V Sloveniji smo prvič po osamosvojitvi leta 2011 izvedli predčasne volitve, vlada je bila sestavljena dva meseca pozneje, a njeni ukrepi niso bili politično pozitivno sprejeti, kar je vodilo do nadaljnje nestabilnosti, ki ji je leta 2013 sledila vzpostavitev nove vlade. Ta je razmere v državi delno stabilizirala, a je zaradi notranjih strankarskih razprtij predčasno končala svoj mandat. Slovenci so tako julija 2014 odšli na druge predčasne volitve v zgodovini samostojne države. Skratka, v štirih letih so Slovenci zamenjali tri vlade. Čeprav to za nekatere države ni nič posebnega, je v Sloveniji vzbudilo izraziti občutek nestabilnosti in nezaupanja v politiko in politike. Posledično so bili (in so še danes) tudi vsi ukrepi za zagon gospodarstva težji, saj niso imeli/nimajo podpore javnosti. Na drugi strani pa je prav postopna tranzicija v Sloveniji povzročila t. i. občutek razvajenosti (Udovič, 2014), ki ga najlažje pojasnimo s tem, da se Slovencem od leta 1991 ni bilo treba veliko odrehati, saj je država z makroekonomskimi instrumenti skušala zagotavljati čim bolj kohezivno družbo in družbo blaginje.

Posledice aktualne gospodarske krize tako niso samo ekonomske, ampak so predvsem političnoekonomske, pri čemer je zanimivo, da je slovenska tranzicija zdaj nekje »na začetku«. Država (aktualna vlada) ponovno začenja postopke privatizacije s t. i. seznama 15 podjetij.³ Gre za podjetja, ki bi jih lahko privatizirali že v preteklosti, pa so večinoma ostala ujeta v t. i. nacionalnem interesu (Svetličič, 2002; Rojec in Šušteršič, 2010). In prav vprašanje privatizacije podjetij je eno od vprašanj, ki deli slovensko javnost. Gre za dva popolnoma različna spektra mnenj, kaj naj se zgodi s podjetji, ki so zdaj v državni lasti. In simbolično, spektra se delita po enaki liniji, kot so se delili strokovnjaki pri vprašanju, kako naj bo na Slovenskem izvedena tranzicija. Tako t. i. zagovorniki nacionalnega interesa zagovarjajo tezo, da bi morala pomembna podjetja, kot je na primer Telekom, ostati v državni lasti in jih država ne bi smela prodajati, na drugi strani pa t. i. zagovorniki privatizacije utemeljujejo, da je treba državo »umakniti iz vseh podjetij« in da ta ne sme biti nikjer večinski lastnik, če to

ni nujno za njeno delovanje.⁴

Ne glede na neizprosne debate o tem, ali naj Slovenija privatizira svoje premoženje ali ne, in kako naj se v prihodnje oblikuje model razvoja Slovenije, podatki kažejo (Slika 2), da je obdobje 2004–2014 izgubljeno desetletje in da je na nekaterih področjih Slovenija ponovno na začetku.

Slika 2: BDP na prebivalca v PPS, % zadolženosti države in letni primanjkljaj 2004–2014

Vir: Lasten prikaz na podlagi podatkov Eurostata (2014).

4. Črna gora 1991–2015: zamudnica, ki ne preskakuje razvojnih faz

Pot, ki jo je Črna gora ubrala po razpadu nekdanje Jugoslavije, se za njeno gospodarstvo ni izkazala kot najboljše. Kot ugotavljata Đurovič in Udovič (2015), je v letih 1990–2000 BDP povprečno padal za 2,4 %, kar pomeni, da je bil indeks njenega razvoja leta 2000, primerjaje z letom 1990, na ravni 78 %. Če upoštevamo, da je bila Črna gora že leta 1990 štirikrat manj razvita kot Slovenija in da je Slovenija v 90. letih rasla po zmerno visokih stopnjah BDP, se je razlika v razvitosti med državama vztrajno povečevala. Glede na političnoekonomsko stanje v državi, ki so jo pestile gospodarske sankcije in visoka inflacija, se je politična oblast ukvarjala predvsem z vprašanjem, kako zadržati vsaj delček stabilne ekonomije. To je počela z izrazito intervencionističnimi ukrepi, ki so bili kratkoročno učinkoviti, dolgoročno pa so se izkazali kot popolnoma zgrešeni. To obdobje tranzicijske recesije se je zaključilo s političnimi spremembami v Srbiji, ki so pripeljale tudi do političnih sprememb v Črni gori. V letih 2001–2005 je Črna gora v povprečju beležila 2,8 % realno gospodarsko rast, kar je pripomoglo k izboljšanju njenega gospodarstva, ni pa odpravljajo endemičnih

³ Gre za seznam, ki je nastal v času vlade Alenke Bratušek, ko je vlada za neprihod trojke obljubila, da bo sama rešila svoje težave, tudi s privatizacijo podjetij v državni lasti.

⁴ Jasen primer razdelitve glede (ne)prodaje podjetij se je zgodil zgodaj pozimi leta 2015, ko je najprej nastala peticija »proti privatizaciji«, ki so jo poleg strokovnjakov (njen nosilec je bil prof. dr. Jože Mencinger) podpisale tudi številne vidne osebnosti, podprla pa jo je tudi stranka Združena levica (del simpatij je imela tudi v SD in DeSUS); nato pa se je oblikovala peticija za privatizacijo, ki so jo podpisala številna civilnodružbena gibanja, ki bi jih lahko ideološko uvrstili na spekter center - desno. Četudi te peticije ni formalno podprla nobena stranka, pa so z njo simpatizirali v NSI, SDS in delu SMC.

napak, ki so na njenem trgu še vedno obstajale.

Leta 2002 je Črna gora kot edino plačilno sredstvo uvedla evro (IMF, 2008: 34),⁵ kar je izboljšalo njen položaj na mednarodnih trgih, saj so se znižali transakcijski stroški z njenimi trgovinskimi partnerji v EU, sočasno pa je uvedba evra simbolično določila začetek prve faze tranzicije, za katero je bilo značilno postopno sprejemanje lastnih makroekonomskih odločitev (namesto zvezne vlade v Beogradu). To se je pokazalo na področju oblikovanja lastne monetarne politike, carin in zunanje trgovine. Prav tako je Črna gora nadaljevala z liberalizacijo (prej zamrznjenih) cen, ukinjanjem in zmanjševanjem carinskih in necarinskih ovir, oblikovanjem institucij, ki bi skrbele za konkurenčnost ter pripravljanjem ključnih dokumentov za izvedbo ekonomske tranzicije. Podobno kot v Sloveniji je Črna gora privatizacijo leta 2002 začela s certifikati, ki so bili podeljeni več kot 350.000 prebivalcem, kar je pomenilo, da je več kot 80 % nekoč državnega lastništva postalo zasebno lastništvo. Tej prvi fazi ekonomske tranzicije je sledila druga faza, v kateri se je Črna gora usmerila predvsem v pridobivanje TNI, večanje zunanje trgovine, ustvarjanje stabilnih razmer za makroekonomske reforme in koordinacijo vseh ekonomskih politik (Djurovič, Radović, Djurašković, 2011: 16). To obdobje postopne gospodarske rasti se je končalo leta 2006, ko je tudi Črna gora kot majhno odprto gospodarstvo doživela učinke konjunktne v svetovni ekonomiji. Sledil je »mali investicijski bum«, kar je ustvarjalo tudi visoko gospodarsko rast,⁶ poleg tega pa so k visoki gospodarski rasti prispevale tudi TNI, ki so v letih 2006–2009 predstavljale 25 % celotnega BDP Črne gore (Central Bank of Montenegro, 2015). Poleg ugodnega gospodarskega stanja je bilo Črni gori naklonjeno tudi mednarodno politično prizorišče. Tako je oktobra 2007 podpisala Stabilizacijski in pridružitveni sporazum z EU,⁷ leto pozneje pa je zaprosila za članstvo v zvezi Nato.

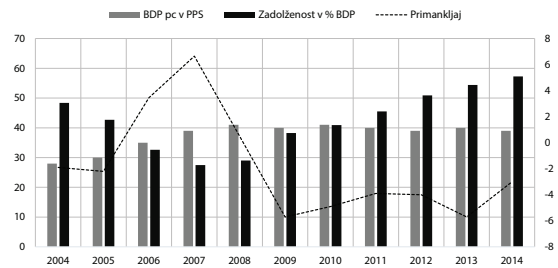
Tretji val tranzicije se je v Črni gori začel z dejavnim pridruževanjem Evropski uniji, kar je sovpadlo z izbruhom gospodarske krize. V tem času je Črna gora nadaljevala liberalizacijo svojega gospodarstva, vlaganja v različne sektorje, zniževanje obrestne mere, zniževanje brezposelnosti in pritegovanje TNI. V okviru dogodkov, povezanih s svetovno gospodarsko krizo, so bile te dejavnosti izrazito naporne, a Črna gora je naredila pozitivne korake naprej na poti ekonomske in političnoekonomske tranzicije. Seveda je gospodarska kriza tudi v Črni gori terjala svoj davek. Tako je njena gospodarska rast v letih 2009–2014 v povprečju znašala 0,5 %, zadolženost države pa se je več kot podvojila in bo konec leta 2015 znašala več kot 60 % (PER, 2015: 2–4).

⁵ Od leta 1999 sta bila dinar in nemška marka izmenljivi valuti, a večina pretoka je potekala v nemški marki predvsem zaradi njene stabilnosti in navajenosti nanjo še iz jugoslovanskih časov.

⁶ Povprečna gospodarska rast v letih 2006–2009 je bila 9 % (Central Bank of Montenegro, 2015).

⁷ Pogajanja je začela leta 2012.

Slika 3: BDP na prebivalca v PPS, % zadolženosti države in letni primanjkljaj 2004–2014

Vir: Lasten prikaz na podlagi podatkov Eurostata (2014) in Statističnega urada Črne gore (2015).

Nasploh lahko ugotovimo, da je Črna gora po letu 1991 šla po klasičnih fazah političnoekonomske tranzicije, ki jih ni preskakovala. Glede na to, da je Črna gora majhno in odprto gospodarstvo, je morala tudi sama prilagoditi svojo gospodarsko strukturo. Tako je v 25 letih prešla s polagrarne in industrijske države, ki je bila vezana predvsem na bližnje trge, v državo, ki želi svoje gospodarstvo utemeljiti na postulatih sodobnega mednarodnega ekonomskega sistema, predvsem pa želi povečati dodano vrednost svoje industrije in tudi terciarnega sektorja. Zlasti v slednjem Črna gora beleži močne tokove TNI.

5. Kaj se lahko in česa se ne sme Črna gora »učiti« od Slovenije: razprava in sklep

Oris prehoda tranzicijskega obdobja v Sloveniji odpira ključna vprašanja, na katera v Sloveniji še nimamo enostavnih odgovorov. Prvič, ali bi bila »šok terapija« boljša od postopne tranzicije. Drugič, ali je država res slab lastnik, da moramo podjetja privatizirati, in tretjič, ali so napake v slovenski tranziciji posledica političnega vpliva določenih interesnih skupin v Sloveniji ali bolj rezultat t. i. nejasnega kulturnega profila Slovencev, ki ga Udovič (2014) utemeljuje kot »smrtonosno zmes habsburškega značaja in bizantinskega obnašanja«. Ne glede na to, kako odgovarjamo na postavljena vprašanja, se vsi strinjamo, da je bilo glavno upanje slovenske tranzicije, da nam bodo naše težave pomagali reševati od zunaj, če jih sami ne bomo zmogli. A tu je prišlo do napačnih predpostavk. Približevanje Evropski uniji namreč ne opravlja nalog, ki jih mora opraviti država sama. Evropska unija služi le kot platforma, znotraj katere se nakazujejo smeri, ki naj bi jih država sledila, in ta platforma je prostovoljna. Seveda EU določa nekatere točke, mimo katerih države ne morejo, a se ne ukvarja s posamičnimi težavami in politikami v državah članicah. Prepričanje, da se bo EU ukvarjala z našo političnoekonomsko tranzicijo, je bilo v zadnjih petindvajsetih letih gotovo ena večjih napak Slovenije.

Drug izziv, ko govorimo o dvigu konkurenčnosti in produktivnosti države, je miselnost podjetij in podjetnikov. V Sloveniji je 25 let po koncu ekonomsko dirigističnega sistema ta miselnost še vedno povezana z državo in njenimi derivati (razne agencije). Redka podjetja so zainteresirana za internacionalizacijo tudi zato, ker po njej ne čutijo potrebe, saj s svojo dejavnostjo preživijo tudi na domačem trgu. To se kaže v različnih porah gospodarstva, predvsem pa se pokaže takrat, ko govorimo o tem, da bi morala podjetja začeti delovati na velikih trgih, ki so geografsko in kulturno bolj oddaljeni. Teh primerov je za zdaj bolj za ščepec. Majhna država bi morala biti vpeta v svetovno gospodarstvo, v Sloveniji pa je videti, da so vsi še vedno zadovoljni z družinskim okrožjem, ki v miselnosti naših podjetij in podjetnikov zajema radij 500 km – od Münchna do Beograda in od Bratislave do Milana.

Tretja ugotovitev, ki velja za slovensko politično ekonomsko tranzicijo, je, da je slovensko gospodarstvo še vedno relativno zaprto za TNI, zato postaja nekonkurenčno, predvsem pa nezanimivo za tuje investitorje. Nekaj korakov je bilo v zadnjih letih narejenih za večjo proaktivnost, ampak na splošno se ni veliko premaknilo. A ne glede na to Sloveniji še vedno manjka model razvoja. Prejšnja razvojna strategija je bila napisana leta 2005 in je z gospodarsko krizo postala neuporabna, nove pa, čeprav se je prejšnja formalno iztekla že leta 2013, še vedno ni. Podobno je tudi z drugimi strategijami – Strategija slovenske industrijske politike, ki smo jo dobili leta 2014, je zastarela, program internacionalizacije Mednarodni izzivi 2015, ki je bil sprejet pred kratkim, le delno odgovarja na stvarne potrebe trga, Strategija pametne specializacije je bila ravnokar sprejeta, Raziskovalna in inovacijska strategija se že od leta 2012 le deloma udejanja, nova zakona o raziskovalni dejavnosti in visokem šolstvu sta bila že tolikokrat spremenjena, da nobeden več ne ve, kaj je v njiju sploh še strateškega. Vse naštetu jasno kaže, da mora slovenska političnoekonomska tranzicija dokončati še veliko nalog, če želi biti dokonč(a)na.

Črna gora je na drugi strani tranzicijo začela 10 let za Slovenijo, je pa na nekaterih področjih naredila hitrejše korake, predvsem na področju liberalizacije gospodarstva in pritegovanja TNI. Ne glede na vse mora Črna gora za uspešno političnoekonomsko tranzicijo storiti še veliko. Pri tem ji seveda lahko pomaga pridruževanje EU, a tega ne sme jemati kot opravičilo za to, da sama česa ne postori. Namreč, kot smo že ugotovili pri Sloveniji, EU je samo okvir za vodenje politik, konkretne politike pa morajo udejanjati države same. Ena od zadev, na katero mora biti črnogorsko gospodarstvo pozorno, je, da njegov razvoj ne sme temeljiti samo na TNI, ampak mora tudi samo oblikovati sodobno industrijsko politiko in politiko terciarnega sektorja, ki bo konkurenčna na mednarodnem trgu. Računanje samo na TNI lahko povzroči veliko pretresov, če pride do umika TNI iz države. Zato mora

država vzporedno s TNI graditi tudi lasten izvoz in mrežo lastnih TNI. Druga težava Črne gore je velika koncentracija gospodarstva na turističnih območjih in v Podgorici. Črna gora se mora začeti enakomerneje razvijati tudi v regionalnem smislu. Tretjič, ključ za uspeh političnoekonomske tranzicije v Črni gori je umik države iz gospodarstva, predvsem pa stabilne politične razmere v državi, saj brez tega ni ne priprave ne izvedbe razvojnih politik. Končno, poleg političnoekonomske je v Črni gori potrebna tudi identitetna/kulturna tranzicija, ki bo omogočila razumevanje, da je Črna gora kot majhna država odprto gospodarstvo in zato še bolj izpostavljena mednarodnim šokom. Zato mora biti toliko bolj stabilna, iskati pa mora tudi tržne niše, v katerih se lažje pozicionira.

Na podlagi povedanega lahko skleneva, da imata Slovenija in Črna gora še veliko priložnosti in možnosti za sodelovanje. Upoštevajoč dejstvo, da v Črni gori deluje okoli sto slovenskih podjetij, lahko mirno zapišemo, da je Črna gora gotovo zanimiv trgovski in investicijski partner za Slovenijo. Seveda velja to tudi obratno. Prav tako ima Slovenija številne izkušnje pri pristopnem procesu, ki jih lahko posamično ali pa v obliki tesnega medinstitucionalnega sodelovanja (*twinningi*) posreduje Črni gori. Končno, Slovenija in Črna gora že dejavno sodelujeta – leta 2012 je bila ustanovljena meddržavna mešana komisija, ki naj bi skrbela za povečevanje gospodarskega sodelovanja med državama; že leta 2008 je slovenska vlada s črnogorsko podpisala sporazum o razvojni pomoči Črni gori za obdobje 2008–2015 v protivrednosti 6 milijonov evrov. Slovenija in Črna gora sta na dobri poti, da druga drugi pomagata pri izboljšanju konkurenčnosti gospodarstva. Sodelovanje v regiji je za majhne države izjemnega pomena, je pa seveda tudi začetek. Konkurenčnost države se ne začne zunaj države, ampak doma. In tega bi se morale zavedati politične elite obeh držav.

Literatura in viri

Central bank of Montenegro. (2015). Statistical database. Dostopno na: <http://cbcg.me/index.php?mn1=statistika> (15. 8. 2015).

CIA Factbook. (2015). The World Factbook. Dostopno na: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/> (18. 8. 2015).

Djurović, G., Radović, M., Djurasković, J. (2011). Macroeconomic performances of Montenegrin economy in the period 2000-2010. V *Economic development through prism of the entrepreneurship*. Proceedings, Faculty of Economics, Podgorica.

Đurović, G., Udovič, B. (2015). Small states and EU and NATO integration: Experiences of Slovenia and

Challenges for Montenegro. Presentation at the MICED conference, Podgorica, 17th September 2015.

EBRD. (2000). Transition report 2000 – Employment, skills and transition. Dostopno na: <http://www.ebrd.com/downloads/research/transition/TR00.pdf> (8. 8. 2015).

Eurostat. (2015). Database. Dostopno na: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Economy_and_finance_2015 (2. 8. 2015).

Hoen, H. (1998). The Transformation of Economic Systems in Central Europe. Cheltenham: Edward Elgar.

IMF. (2008). Republic of Montenegro: Selected Issues, Staff Country Reports. Dostopno na: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2008/cr0849.pdf> (2. 8. 2015).

Kunčič, A. (2013). Institutional quality dataset. *Journal of institutional economics*, 10 (1): 135–161.

Lorenčič, A. (2015). Tranzicija (pojasnitev pojma). Dostopno na: <http://www.sistory.si/hta/tranzicija/index-vpni.php?d=tranzicija-%28pojasnitev-pojma%29.html> (3. 8. 2015).

MFAEI. (2015). Ministry of foreign affairs and European integration, Foreign policy priorities. Dostopno na: <http://www.mvpei.gov.me/en/ministry/Foreign-Policy/> (18. 8. 2015).

Monstat. (2015). Statistical Office of Montenegro, Statistical database. Dostopno na: <http://www.monstat.org/eng/index.php> (15. 8. 2015).

PER. (2015). Program of economic reforms 2015-2017. Government of Montenegro. <http://www.gov.me/en/News/145783/Montenegro-Economic-Reform-Programme-2015-2017.html> (18. 8. 2015).

Rojec, M., Šušteršič, J. (2010). *Cena »nacionalnega interesa«*. Ljubljana: FDV.

Sistory (2015). Makroekonomska podoba Slovenije 1990 – 2004. Dostopno na: <http://www.sistory.si/hta/tranzicija/index-vpni.php?d=makroekonomska-podoba-Slovenije-1990-2004.html> (6. 8. 2015).

Svetličič, Marjan. (2002). Nacionalni interes – ovira ali spodbuda razvoju. *Teorija in praksa*, 39 (4), 523–547.

Udovič, B. (2014). The characteristics of Slovenian foreign policy after 1991: “promises” and “pitfalls”. Fakulteta za ekonomijo, Podgorica, 5. 12. 2014.

UMAR. (2015). Pomladanska napoved gospodarskih gibanj 2015. Ljubljana.

UNCTAD. (2015). World investment report 2015 – Reforming international investment governance, Geneva, 24. 6. 2015. Dostopno na: <http://unctad.org/en/pages/PublicationWebflyer.aspx?publicationid=1245> (18. 8. 2015).

UNstat. (2015). Database. Dostopno na: <http://unstats.un.org/unsd/snaama/resCountry.asp> (2. 8. 2015).

World Economic Forum. (2014). Global Competitiveness Report 2014-2015, Dostopno na: (<http://www.weforum.org/reports/global-competitiveness-report-2014-2015>) (7. 8. 2015).

Vojnić, D. (1994). O nekim koncepcijskim i empirijskim problemima ekonomije i politike tranzicije. *Ekonomski pregled*, 54 (5-6), Informator: Zagreb.